

Närhet spelar roll

Axess, nummer 2, 2020

Optimism är ett märkligt fenomen. Vi tänker oss gärna att vardagen ska flyta som den alltid har gjort eller att vårt privatliv bara ska bli bättre, men samtidigt är vi pessimistiska om stora frågor, som våra länders framtid eller världen i stort. Thali Sharot, som är professor i kognitiv neurovetenskap vid University College London, anser att en sådan paradox är en produkt av hjärnans medfödda preferens för optimism, som kan ha inneburit mängder av evolutionära fördelar under mänsklighetens historia. Om vi trodde att vi löper mindre risk än vi verkligen gör skulle vi vara villigare att ta risker. Risktagande bestämmer många viktiga beslut i livet, ekonomiska eller av andra slag. Vi utgår från att sannolikheten är låg för att vårt nystartade företag ska gå i stöpet, för att vi ska få svårt att hitta ett arbete, bli sjuka i cancer eller behöva genomgå en skilsmässa. Ändå vet vi av egen eller andras erfarenhet, eller bara av att se oss omkring i den värld vi lever i, att allt detta mycket väl kan hända vem som helst.

Denna kognitiva distans mellan individuell optimism och social pessimism tycks ha ökat under de senaste decennierna. Uppfattningen att världen är på väg mot undergång märks alltmer på ställen där man minst skulle vänta den, till exempel Sverige. De flesta av oss lever i en värld som enligt många kriterier är mycket bättre än förr, vi lever bättre än våra föräldrar och mångfalt bättre än deras föräldrar gjorde, men ändå tycker vi att allt går åt skogen. Varför det? Det finns inte en utan många förklaringar till denna vikande optimismtrend. Jag vill särskilt framhålla en faktor som säkerligen har bidragit till vår stigande pessimism: den nya urbana tidsåldern.

Från första början erbjöd städerna en möjlighet för dem som inte var födda med en silversked i munnen att ta sig uppför samhällsstegen. På senare tid har vi emellertid sett en ny klass framträda, den så kallade urbana eliten.

Den nya tidens stadsbor liknar inte våra förfäder, som lämnade landsbygden för att kunna gripa stadens chanser. De står långt från det dagliga slitet på platser som fysiskt och mentalt ligger i samma land, och för att bli världsmedborgare har de distanserat sig från det större kollektiva minnet av de samhällen som de är en del av. Så är det också i Sverige: en ganska stor andel av invånarna i ett välmående urbant landskap har mist kontakten med resten av landet.

Vad har detta med stigande pessimism att göra? Medan stadsborna i allt högre grad blev världsmedborgare började de bekymra sig för lidandet bland massorna på den globala arenan mer än för deras som fanns i närheten. Stadsborna levde under det urbana landskapets förträffliga omständigheter jämfört med tynande små orter på landet, och de oroade sig alltmer för globala angelägenheter som inbördeskrig, ideologiska förskjutningar som wokeness (medvetenhet om sociala missförhållanden) och global uppvärmning.

Detta har två konsekvenser. När vi förlorade lidandet hos människor i vår närhet ur sikte började vi sätta mindre värde på våra privilegier, som härrör från att vara född stadsbo. Om man måste ta till sig varje katastrof som inträffar i världen ser allting snart dystrare ut än någonsin. Det är den ena konsekvensen.

Den andra är att de som hamnade på efterkälken i urbaniseringsspelet kände sig orättvist behandlade och sedda över axeln av stadsborna och gav luft åt sitt missnöje, till exempel i politiska val. Städer gynnar företag och individer genom att ge dem tillgång till infrastruktur och kunskap, och resultatet blir en tät och konkurrenskraftig spelplan. Städernas tillväxt har lett till en högkonjunktur i antalet arbetstillfällen för högutbildade stadsbor, medan de med lägre utbildning och färre utsikter har fått se sina löner sjunka. De små samhällen där de bor fungerar allt sämre. Med stigande levnadskostnader i urbana områden är det inte längre ett alternativ för alla att flytta till en stad, så som det en gång var för massorna. Denna låsning har helt klart försatt en betydande andel av Sveriges befolkning i ett hopplöst läge.

Hur ska vi bekämpa denna trend, om vi väljer att göra det? Som den brittiske nationalekonomen Paul Collier säger måste den självcentrerade stadskulturen se upp när den (miss)tolkar termen meritokrati. De mest framgångsrika stadsborna anser att de har förtjänat sina privilegier, och att de själva och deras levnadssätt är överlägsna deras som är mindre privilegierade och alltmer förlorar hoppet, trots att de alla lever i samma samhälle.

Paradoxalt nog har stadsborna emellertid också utvecklat en suicidal ansvarskänsla för världens samtliga fattiga och hungriga. Med sina orealistiska förväntningar om att kunna ordna allting till det bästa för alla befinner sig också de i en hopplös situation, snarlik deras mindre lyckligt lottade kamraters som de har omkring sig. Närhet spelar roll. Detta enkla faktum blir kanske svaret på frågan hur vi ska korrigera vår uppfattning om sakernas tillstånd.

Özge Öner